



Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

YENİ TÜRK EDEBİYATININ MEŞRUTİYET DÖNEMİ FARS ŞİİRİNE ETKİSİ¹

*Bâgır SADRNIYA*²

*Farsçadan Çev. Umut BAŞAR*³

Özet

İran ve günümüzde Türkiye olarak isimlendirilen coğrafya arasındaki mevcut kültürel bağlar oldukça eski bir maziye sahiptir. Tarihin uzak asırlarındaki ilk ilişkiler bir kenara bırakıldığında Selçuklular Dönemi'nden itibaren iki kültür arasında kuvvetli bir irtibat meydana gelerek asırlar boyunca derinleşmiştir ki tarihin bazı dönemlerinde İran ve Türkiye arasındaki kültürel sınırları çizmek zordur. Kültürel bağların en somut göstergeleri İran ve Türk edebiyatı ilişkilerinde müşahade edilebilir. İran ve Türkiye arasındaki ilişkiler, yenileşme öncesi (Selçuklu ve Osmanlı Dönemi) ve yenileşme sonrası (Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri) olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bu çalışmada İran ve Türkiye arasındaki kültürel ve edebî ilişkinin arka planı ile Fars Dili ve Edebiyatı'nın yenileşme öncesi dönemde Klasik Türk Edebiyatı'nda nasıl revaç bulduğuna değinildikten sonra iki ülkenin yenileşme sonrası özellikle Osmanlı ve İran Meşrutiyetleri döneminde edebî ilişkilerin nasıl olduğu incelenecektir. Osmanlı Meşrutiyeti Dönemi'nde etkileşim sürecinin tersine döndüğü ve İran Edebiyatı'nın özellikle Fars şiirinin Yeni Türk Edebiyatı'nın etkisinde kaldığı varsayılmaktadır. Çalışmada edebî ürünlerden örnekler zikredilerek bu etkinin sebepleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebî Bağlar, Selçuklular, Osmanlılar, Tanzimat, Meşrutiyet, Islahatçılık

THE EFFECT OF THE NEW TURKISH LITERATURE ON THE PERSIAN POETRY DURING THE CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD

Abstract

The existing cultural bonds between Persia and the geographical region called Turkey today have got highly historical background. Apart from the first relations in the ancient centuries, the strong ties between the two cultures have been set since the Seljukians and they have been so deep throughout the centuries that it is really difficult to draw the cultural borders clearly between Persia and Turkey in several historical periods. The most tangible indicators of the cultural bonds can be observed in the relations of Persian and Turkish literatures. The relations of Persian and Turkish literatures can be divided into two parts: *before innovation* (Seljukians and Ottoman Periods) and *after innovation* (Reforms, Constitutional Monarchy and Turkish Republic Periods). In the present study, the background of the cultural and literary bonds between Persia and Turkey and the existence of Persian language and literature

¹Bu makale daha önce Fars Dil Kurumu Ön Asya Araştırmaları Dergisinde yayımlanmıştır. Tam Kaynakça: Sadrniya, B. (1396). "Tasir-e Adabiyat-e NogarayeTork bar TahavvoleŞe'reFarsiyeAsr-e Meşrute". *Nameye Farhangestan, VijenameyeMotale'ateAsiyayeSaghir*, s. 29-46. صدرنیا، باقر، "تأثیر ادبیات توروگرا اترکیر تحول شعر فارس عصر مشروطه"، *نامه فرهنگستان-ویژنامه ی مطالعات آسیا صغیر*، پاییز ۱۳۹۵، ص. ۲۹-۴۶.

² Doçent, Tebriz Üniversitesi Edebiyat ve Yabancı Diller Fakültesi Öğretim Üyesi.

³ Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi, umutbasar_35@hotmail.com

in the classical Turkish literature in the *before innovation* period will be revealed and then the structures of the literary bonds of the two countries in the *after innovation* period, especially in the Ottoman and Persian Constitutional Monarchy periods, will be analysed in detail. It is assumed that the interaction process in the Ottoman Constitutional Monarchy reversed and that the Persian literature, especially Persian poetry, was under the influence of the new Turkish literature. The study aims to examine the reasons of this effect with the help of the examples from the literary works

Key Words: literary bonds, Seljukians, Ottomans, Reforms, Constitutional Monarchy, Reformism

1. Giriş

İran ve Türkiye oldukça eski tarihî ilişkilere sahiptir. İranlı bazı araştırmacılar, Anadolu'daki inanç ve ayinlere ilişkin izlerin Pers İmparatorluğu Dönemi'ne değin uzandığını belirtmiş ve Mugan tapınaklarındaki güneşe tapınmayı çağrıştıran işaretlerle dinî merasimleri, tarihçi Strabon'a istinat ederek bu kadim ilişkinin nişaneleri olarak telakki etmiştir (Reyahî, 1369: 1 ve İmamiHoyî, 1389: 41-42). Muhammet Emin Reyahî, Türkiyeli Mevlâna araştırmaları uzmanı Abdülbaki Gölpınarlı'nın bulgularına dayanarak ocak, mutfak ve evin temiz tutulması, yemek esnasında sessiz kalınması gibi adetleri Zerdüştlüğe ait geleneklerin devamı olarak yorumlamış ve hatta Mevleviler arasında yaygın olan Sofra Gülbank'ını dahi Ahura-Mazda öğretine inananların zemzemeleri olarak tavsif etmiştir (Reyahî, 1369: 1).

Bu eski münasebetlere bakılarak İran ve Türkiye arasındaki tarihî ve kültürel ilişki tartışmaya açık olmakla birlikte “yenileşme öncesi” ve “yenileşme sonrası” olmak üzere iki döneme taksim edilebilir. İlk dönem Selçuklulardan başlayarak Osmanlıların klasik çağı ve Tanzimat'a kadar uzanan zaman aralığını, ikinci dönem ise Tanzimat'tan günümüze değin süregelen dönemi kapsamaktadır. Bu çalışmada ilk döneme değinildikten sonra ana hatlarıyla Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Osmanlı edebiyatının Meşrutiyet Dönemi İran şiirine tesiri ele alınacaktır.

2. Literatür Taraması

İlk olarak Fars edebiyatının Türk edebiyatına tesirini inceleyen Süleyman Nazif tarafından *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'ndasilsile makaleler olarak kaleme alınan “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri” (Nazif, 1336) başlıklı çalışmalarından söz etmek yerinde olacaktır. İran'da ise birkaç makaleden başka Muhammet Emin Reyahî “*Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*” başlıklı kitabında Farsçanın Türkiye'de revaç görerek kültürde ve sanatta ayrıcalıklı yer bulmasının arka planı incelenmiştir. Ancak araştırmalarımıza göre Osmanlı Meşrutiyet Dönemi şiirinin Fars şiirine etkisi konusunda,Reyahî'ninmezki kitabında işaret edilen birkaç satır ve ayrıca Yahya Aryenpur(1372) tarafından telif edilen “*ez Sabâ ta Nimâ*” isimli eserin ikinci cildinde dağınık olarak görülen birkaç cümle dışında ne İran'da ne de Türkiye'de bu konuda müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle konuya ilişkin her türlü araştırma faydalı olacaktır.

3. Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Edebî İlişkiler

1071 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan ile Rum Kayzeri Romen Diyojen arasında meydana gelen ve Selçukluların zaferiyle sonuçlanan Malazgirt Savaşı (Hüseynî, 1933: 50-53 ve İsfahanî, 1900: 40-42) İran ve Anadolu arasındaki münasebetlerde önemli bir nokta olarak kabul edilebilir. Bu önemli hadiseden sonra birçok İranlı, Selçuklu askerleriyle birlikte Anadolu'ya geldi. Sonraki dönemlerde özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonraki olaylardan

itibaren İranlı göçmenlerin sayısında ciddi artış yaşandı ve akabinde Moğolların hamleleriyle birlikte İran toplumunun muhtelif sosyal tabakalarından pek çok grup Anadolu Selçuklu Devleti'ne göç etti. Öyle ki Alâeddin Keykubat Dönemi'nde Anadolu'da birçok hanedan ve tanınmış bireyin muhtelif içtimai tabakalardan ilim, irfan, edebiyat, siyaset ehli pek çok şahsiyetin karşılıklı etkileşim içinde olduklarına şahit olunmaktadır (ayrıntılı bilgi için bk. Sadrniya, 1390: 43-67). Bu dönemde Selçuklu hükümdarlarının sanatı ve sanatçıyı himaye etmeleri gibi çeşitli gerekçeler birçok ilim, irfan ve sanat ehlinin Anadolu'ya göç etmesine sebebiyet verdi. Necmettin Razî (1177-1256) Anadolu'ya göç edişinin nedenini Selçuklu hükümdarlarının bu himayesine bağlayanlar arasındadır (Necmeddin Razî, 1365: 19-24). Bu göçmenler arasında İranlı münevverlerin büyük çoğunluğu teşkil etmesinin nedeni Selçuklu hükümdarlarının Fars dili ve edebiyatına temayül göstermesiydi. Öyle ki o dönemde Farsça resmî dil olarak Selçuklu sarayındaki idari ve siyasi işlerde tedavüleydi ve Farsçayla muhtelif ilmî, edebî, tarihî eserler yazılmaktaydı (Habip, 1340: 12 ve Zerrinkub, 1383: 65-66). Anadolu'da Selçuklu Hanedanı'ndan Berkıyark, Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev, Sultan I. İzzettin Keykavus, Alaeddin Keykubat (İbn Bibi, 1902: 45-90 ve Reyahî, 1369: 41-45-47-49-50) gibi bazı hükümdar ve şehzadelere kalan Farsça eser veya şiirler de Farsçanın Selçuklular Dönemi'nde bu bölgedeki yaygınlığını teyit eden diğer unsurlardır.

Osmanlılar Dönemi'nde de Fars dili ve edebiyatının Anadolu'da yükselişi devam etmiştir. Her ne kadar Osmanlılarla Safaviler arasındaki hasmane siyasi ve mezhebî ilişkiler iki toplum arasındaki rabıtayı bir müddet zayıflatmış olsa da kuvvetli kültürel ve edebî irtibat, siyasi-mezhebî gerilim ve savaşın kültürel ilişkileri koparmasına mâni olmuştur. Bu dönemde Fars dilinin yeri ve önemi Osmanlı coğrafyasında yalnızca ilim irfan ehlinin nezdinde yükselmekle kalmamış Sultan Selim ve Sultan Süleyman gibi Osmanlı padişahları Farsça şiirler kaleme almıştır (söz konusu şiirlerin bazı örnekleri için bk. SadrKonevî, 1349: 15-14 ve Reyahî, 1369: 166-167, 170-171, 181-182). Sûdî-i Bosnevî'nin *Gülistan* ve *Bostan* ile *Hafız Divanı Şerhi*, İsmail Ankarevî'nin *Mesnevi Şerhi* (en bilinen mesnevi şerhidir) gibi Osmanlılar Dönemi'nde Fars edebiyatına ait eserlere yazılan şerhler Fars dili ve edebiyatının o dönemki önemli mevkiini göstermektedir.

Farsça itibarlı konumunu Osmanlının çöküşüne kadar az çok devam ettirmiştir ve Klasik Türk Edebiyatı hatta Tanzimat ve Meşrutiyet Edebiyatları Farsçanın derin tesirinde kalmıştır. Öyle ki günümüzde Fars dili ve edebiyatıyla aşına olunmadan eski Türk edebiyatını etraflica anlamak zordur.

Meşrutiyet Dönemi'nden çok geçmeden milliyetçilik düşüncesinin yayılmaya başlamasıyla tedricen Fars dili ve edebiyatının ehemmiyeti azalmaya başlamış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte birkaç yıl içinde Farsçanın ilk ve orta kademeli okulların öğretim programını çıkarılması ve alfabe değişimiyle İran ve Türkiye arasındaki edebî ilişkilerde kopukluk meydana gelmiştir. Farsçaya bir grup münevver ve üst zümre mensubu ilgi göstermiş ve bazı ilmî muhitlerle üniversitelerle sınırlı olarak Türkiye'de varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden temizlenmesine ilişkin girişilen geniş çaplı hareket ve durağanlaşan ilişkilere rağmen birçok Farsça kelime Türk dilinde yaşamaya devam etmektedir.

4. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi

Sultan I. Abdülmecit'in saltanat yıllarına tekabül eden Tanzimat Dönemi'nde Osmanlının önemli devlet adamlarından Mustafa Reşit Paşa (1800-185), onun akabinde Ali Paşa (1815-1871) ve Keçecizade Fuat Paşa (1814-1868) önemli makamlara gelerek devlet işlerini yürütmüştür. Bu üç şahsın gayretiyle 3 Kasım 1839 tarihinde "Hatt-ı Şerife-yi Gülhane" ismiyle bilinen "Gülhane Fermanı" ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti'nde fikri, siyasi, toplumsal alanlarda köklü değişimler açıkça görülmeye başlanmıştır (Hazreti, 1389: 135 vd.). Söz konusu değişimler, Genç Osmanlılar, Meşrutiyet hareketi ve ıslahatçı fikirlerin ortaya çıkışına ortam hazırlamış ve nihayet 1876 yılında I. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde, Osmanlı aydınları hem Avrupa'yı tanıyıp yakın ilişkide olmalarından hem de yeni medeniyetin üstünlüklerini alarak toplumsal yenileşmenin gerekliliğini kavradıklarından dolayı düşünce sahasında köklü değişiklikler vücuda getirmişlerdir ki bunun sonucunda da Meşrutiyet ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yönetim mekanizmasının içinde ve dışında güçlü entelektüel hareketler meydana gelmiş ve değişim rüzgârı devlet adamlarından topluma doğru bir yol kat etmiştir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin kazanımlarından biri Osmanlı aydınlarının Batı, özellikle de Fransız edebiyatıyla kurdukları yakınlık neticesinde Türk edebiyatında meydana getirdikleri değişimdir. İbrahim Şinasi (ö. 1871), Ziya Paşa (ö. 1880) ve bilhassa Namık Kemal (ö. 1888) olmak üzere Osmanlının üç meşhur şair ve yazarı bu değişimin öncüsüdür. Her üç edebiyatçı bir müddet tahsil veya sürgün nedeniyle Fransa'da bulunmuştur (Ajend, 1364: 56). Bu nedenle bu üç şahsiyetin fikirlerinde Fransız edebiyatı ve siyasi tefekkürü etkili olmuştur (Browne, 1335: 98). Şinasi, Fransız yazar ve şair Alphonse de Lamartine'nin (ö. 1869) edebî muhitinde bulunmuş ve Fransız sözlükçü ve filozof Ernest Renan'la (ö. 1922) irtibat kurmuştur. Şinasi, *Tasvir-i Efkâr* gazetesini yayınlamaya yeni düşünce hayatında önemli adımlar atmış ve aynı zamanda Türk edebiyatının ilk tiyatro eserini yazarak tarihe geçmiştir (Ajend, 1364: 65-67-69)

Namık Kemal ise Türk edebiyatında günümüzdeki manasıyla vatan, millet ve hürriyet kavramlarını kullanan ilk kişi olmuştur (Browne, 1335: 99). Muhtelif eserleriyle yeni Türk edebiyatını ileri taşıyarak kültür, edebiyat ve siyasi düşüncede köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Divan edebiyatını eleştirerek vezinde aruzun gereksiz olduğunu düşünmüş eski edebiyatın usul ve şekillerini bırakmak gerektiğini vurgulamıştır (Ajend, 1364: 56-57). Ancak Namık Kemal'in şakirdi Abdülhak Hamit (ö.1937) yeni Türk şiirini sağlam bir zemine oturtabilmiştir. O, kendisinin ve babasının işi nedeniyle Asya ve Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde kalarak birçok milletin edebiyatıyla tanışma ve edebî tecrübelerini eserlerine yansıtma imkânı bulmuştur. Hamit gençlik döneminin birkaç yılını Tahran'da geçirmiş ve bu süre zarfından Fars edebiyatı ve şiiriyle yakından ilgilenmiştir. Bu tecrübesine ilişkin ileride "Fars şiiriyle tanıştıktan sonra Sadi, Hafız ve Kaâni ile ruhen bütünleştim ve gerçek anlamıyla zevk aldığım ilk eserler onlarınkilerdi" (Habib, 1340: 214) diyecektir. Rezaizade Mahmut Ekrem (ö. 1914) yeni Türk edebiyatında romantizmin öncüsü olmuştur (ayrıntılı bilgi için bk. Habib: 1340: 181-209 ve Ajend, 1364: 58). Adı geçen edipler ve Tefik Fikret gibi hürriyetperver bir Türk şairinin uhdesinde bulunan *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanan edebiyatçılar, yalnızca Türk edebiyatında yeni bir çığır açmakla kalmayıp ileride izah edileceği üzere Meşrutiyet Dönemi İran edebiyatındaki değişimde de tesirli olmuştur.

5. Yeni Türk Şiirinin Meşrutiyet Dönemi Fars Şiirine Tesiri

Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısında meydana gelen değişiklikler, İran'da ıslahatlar yapmak isteyen aydın zümre üzerinde dikkate değer şekilde tesir göstermiştir. Bu tesiri, hem özellikle yozlaşmış idari kurumları ve bozulmuş kamu idaresini düzene sokup İstanbul'daki Dârü'l-fünûn'u örnek alarak Tahran'da yeni bir Dârü'l-fünûn tesis eden Emir Kebir (ö. 1852) hem de Emir Kebir'in vefatından sonra 20 yıl kadar sadrazamlıkta kalarak İstanbul'daki sefaret döneminde yakından müşahede ettiği ıslahatları Nasreddin Şah Dönemi'nde uygulamaya çalışan Hüseyin Han-ı Sipahlar'ın (ö. 1882) girişimlerinde görmek mümkündür (Ademiyet, 1351: 119 ve Hairi, 1364: 31-32). Mirza Melkum Han (ö. 1909) tarafından kaleme alınan "*Defters-i Tanzimat veya Kitapçe-yi Gaybi*" gibi o dönemden kalan bazı eserlerde, devletin idari yapısında Osmanlıdakine benzer ıslahatların yapılmasının zaruri olduğunu vurgulaması (Ademiyet, 1357: 30-33 ve Tabatabai 1386: 210), Osmanlı Tanzimatının İran'daki yenilikçilerin fikir yapısını etkilediğini göstermektedir.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan düşünce akımlarının İran aydınları üzerinde yaptığı tesire işaret eden çalışmalar bulunsa da Tanzimat Edebiyatı'nın Fars edebiyatına yaptığı tesire ilişkin elde bir çalışma yoktur. Ancak yenileşme dönemi İran edebiyatının Mirza Feth Ali Ahûndzâde (ö. 1878), Mirza Melkum Han, Mirza Ağahan-ı Kirmanî (1897) ve Talibov (1911) gibi öncülleriyle İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Türk aydınları arasındaki düşünce benzerliğini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu yıllarda yenilikçiliği savunan İranlı aydınlar, Türk muadillerine benzer bir şekilde eski edebiyatı eleştirerek biçim ve içerikte bir yenilik meydana getirmenin gerekliliğini vurguluyor ve mazinin edebî mirasının kültürel yenileşmenin karşısında engel teşkil ettiğini düşünüyorlardı (Ahûndzâde, 1355: 29-30; Nazım el-Eslem Kirmanî, 1361: 141; Meregayî, 1364: 101-102). Ancak buna rağmen Türk ve İranlı aydınlar arasında somut bir etkileşim olduğunu gösteren bulgular bulmak güçtür. Ahûndzâde ve Talibov gibi isimlerin Rus edebiyatı vasıtasıyla modern düşünceyi ve yeni edebî türleri tanıdığına şüphe yoktur. Öyle ki Ahûndzâde Tanzimat'ın hemen başlarında Türkiyeli ediplerden yıllar önce tiyatro metni kaleme alarak yeniliğin ehemmiyeti ve yeni edebî türlerin kullanımından bahsetmiştir (Ahûndzâde, 1357: 182).

Mirza Habib İsfahanî (ö. 1839) ve Mirza Ağa Han-ı Kirmanî gibi 1882 ile 1902 yıllarını kapsayan 20 yıllık süre zarfında İstanbul'da bulunan İranlı aydınlar ise o dönemde Osmanlı'da cereyan eden siyasi ve fikir akımlarının tesirinde kalmıştır; ancak bu tesirin edebî sahada bazı terim ve mefhumların alınması dışında başka emarelerine rastlanmamaktadır. Ancak tabii ki adı geçen ediplerin özellikle de Mirza Ağa Han-ı Kirmanî'nin birtakım eserlerine dikkat edildiğinde Osmanlı tefekküründen kısmen etkilendiğini görmek mümkündür ancak bu tesir şiirde muhtevayla sınırlıdır. Bu nedenle İran Meşrutiyeti'ne değin Yeni Türk Edebiyatı'nın Fars şiiri ve edebiyatı üzerindeki tesirine ilişkin kayda değer deliller bulunmadığı söylenebilir. Yeni Türk edebiyatının etkisi somut bir şekilde Meşrutiyet sonrası ve özellikle de 1. Dünya Savaşı yıllarında Dehoda, Cafer Hameneî, Mirzâde-yi Aşkî, Ganizâde-yi Selmasî ve Taki Refet gibi İran'ın ikinci kuşak aydınlarının eserlerine yansımıştır. Dolayısıyla Yeni Türk Edebiyatı'nın ve Osmanlı toplumunda meydana gelen siyasi-fikri değişimin tesirini zikredilen ikinci kuşak aydınların eserlerinde biçim ve içerik bakımından görmek mümkündür.

Bu dönem ve sonrasında, yani Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kapsayan zaman aralığında, İran edebiyatının Türk edebiyatını tesir altına aldığı devirlerin aksine edebî ve kültürel etkileşim tersine dönmüştür. Böylelikle edebiyat ve özellikle Fars şiiri yeni Türk edebiyatı ve şiirinden tesir almıştır. Söz konusu tesiri, yapı-şekil ve muhteva olmak üzere iki boyutta incelemek mümkündür. Bu çalışmada, yeni Türk edebiyatının Fars şiirine yapı ve şekil bakımından tesirine işaret edilmişçerik konusu ele alınmamıştır.

6. Fars Şiirinin Yapı ve Tür Bakımında Tesir Altında Kalışı

Yeni Türk şiiri birkaç noktada Fars şiirini yapı ve şekil bakımından etkilemiş ve bu etki Fars şiirinde yeni ifade tarzları, yeni üsluplar ve yeni kalıpların doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu tesirin müspet veya menfi tarafları bir yana bırakılırsa I. Dünya Savaşı ve hemen sonrasında İran'da “edebî devrim” veya “devrim niteliğinde yenilik” olarak isimlendirilen MirzâdeAşkî ile Taki Rafet gibi isimler tarafından koyulan eserler, şüphesiz yeni Türk edebiyatı ve başta Tevfik Fikret ve Servet-i Fünûncular olmak üzere yenilikçi Türk şair ve yazarlarının yoğun tesiri altındadır. Aşağıda bu tesirin bazı örneklerine değinilecektir.

6.1. Vezin, Kalıp, Üslup ve Beyan

Muasır İran edebiyatı araştırmacılarının çoğunluğunun belirttiği üzere şiirde yapı ve tür bakımından değişikliği gösteren ilk işaretler İran'da Meşrutiyet Dönemi'nde Ali Ekber Dehhoda'nın “Seher Kuşu – MorgeSahar” başlıklı şiirinde müşahede edilmektedir (Aryenpur, 1372: 95-97 ve Yusufi, 1371: 462). Bu şiir, yapı ve formdaki yeniliği, etkileyici dokusu ve sembolik-romantik örgüsüyle İran şiirinde yeniliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Dehhoda söz konusu şiiri şehit olan arkadaşı Mirza Cihangir Sur-i İsrâfil'in (ö. 1908) hatırası için yazmış ve *İsrâfil'in Suru* isimli gazetenin Paris baskısının son sayısında (Ocak-1909) yayımlamıştır. İlk defa Yahya Aryenpur'un “*ez SabâtaNima*” isimli eserinde zikrettiği üzere Dehhoda adı geçen şiiri, vezin ile kalıp, üslup ile beyan ve kafiyedeki nitelik bakımından Recaizade Ekrem Bey'in “Yad Et Beni” veya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İnkılapçı şairi Mirza Ali Ekber Sabir'in (ö. 1911) Recaizade'nin şiirine yazdığı satirik naziresinden iktibas etmek suretiyle kaleme almıştır (Aryenpur, 1372: 95-96). Aryenpur, Recaizade ve Dehhoda'nın şiirinin benzerliğinden söz etmeden yaklaşık yarım asır evvel edebiyat tarihçisi İsmail Habip, Recaizade Mahmut Ekrem ile Fransız şair Alfred de Musset (1810-1857) tarafından yazılan şiirleri mukayese ederek Fransız yazarın “Yâd et – Rappelle-toi” başlıklı şiirinin Recaizade'yi etkilediğini vurgulamıştır (Habip, 1340: 192-193). Gerçi Dehhoda da Avrupa ve Paris'te bir müddet ikamet etmesi ve Fransız dili ve edebiyatına olan aşinalığı sebebiyle Musset'in söz konusu şiirini okumuş olabilir fakat muhtelif bulgular, Recaizade'nin veyahut bir ihtimal Sabir'in şiirinin ona “Seher Kuşu”nu kaleme almasında ilham verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte Dehhoda'nın kendi şiirinde yapı ve muhteva bakımından yaptığı yenilik ve sembolik dokuyla zaman içerisinde Recaizade ve Sabir'den dahi nitelikli şiirler yarattığını vurgulamak gereklidir.

Dehhoda'nın “Seher Kuşu” başlıklı şiirihem Avrupa'nın sembolizmihem de Osmanlı'nın romantizminin etkisinin görüldüğü ilk Farsça şiir olması hasebiyle defalarca tahlil edilip incelenmiştir (Aryenpur, 1372: 92-94, Yusufi, 1371: 260-167, Süleymani, 1379: 224-225, Sadriya, 1382: 406-407 ve Caferi, 1386: 75-79). Tam da bu noktada Dehhoda'nın Recaizade Mahmut Ekrem'den veya Sabir'in naziresinden aldığı tesiri göstermek adına her üç şiirin ilk bendi aşağıya alınmıştır:

Recaizade Mahmut Ekrem:

Vakta ki gelip bahar... Yekser Eşyada ‘ayân olur tagayyîr
Vakta ki hezâr-i ‘aşk-perver Yapraklar ile edip tesettür
Bilmem kime karşı hasretinden Başlar nev-hâtabî-te’ahir...
Kıl gökyüzünün letafetinden Sifiyet-i ‘aşkıyı tahattur
Yâd et beni bir dakika yâd et

Mirza Ali Ekber Sabir:

Vakta ki kopar bir evde mâtem Teşkil edilir besâtehsân
Ma’lûmlareğleşirmu’ammem Tefrîh ile ellerinde kalyân
Ev sahibinin hayâli ber hem Efkârı konakları fesencân
Pişdikce kazan kazan mütencem Geldikçe tabak tabakbademcân
Yâd et meni yağlı yağlı yâd et

Ali Ekber Dehhoda:

Ey seher kuşubukaranlık gece Kötülükleri artık bırakınca
Sabahların ruh bahşeden nefesi Uyuyanların başından humarlığı alınca
Güzel güneş altın rengi Saçlarının düğümünü çözünce
Allah kemaliyle görünüp Çirkin şeytan hapsedilince
Yad et bu ölmüş mumu yad et

6.2.Romantik Türk Şiirinin Tesiri

Fars şiirinde yeni bir tarz ve soluk arayan bazı İranlı şairler, 20. yüzyılın başlarında Fransız edebiyatı ve yeni Türk edebiyatına olan aşinalıkları vesilesiyle romantizm akımının şiirdeki birtakım güzelliklerine kapılmıştır. Romantizmin bazı emarelerinin müşahede edildiği Dehhoda’nın “Seher Kuşu” şiirinden (Caferi, 1386: 75-79) sonra Cafer Hameneî, Taki Refet ve özellikle MirzâdeAşkî, İran romantik şiirinin öncülleri olarak sayılabilir. Her ne kadar bu üç şahsın Fransızcayla aşinalığı olsa da Fransız şiirindeki romantizmden önce yeni Türk şiirindeki romantizmden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bu üç şair arasında Güney Azerbaycanlı hürriyet yanlısı Cafer Hameneî (ö. 1943) dikkate değerdir. Aryenpur’un (1372) belirttiğine göre Cafer Hameneî Tebriz’deki “*Teceddüt*” ile Tahran’daki “*Daneşgâh*” gazetesi arasındaki tartışma başlamadan çok önce Fransızca’yı öğrenmişti ve Osmanlı Devleti’nde edebiyat sahasında gelen yenilikleri takip ediyordu. O şiirde “Geleneksel Fars şiirinin sıradan şeklinden uzaklaşmıştı, yeni konuların ele alındığı, daha öğrencia görülmemiş ve kafiye dizilişinin de yeni olduğu parçalar kaleme alarak neşrediyordu” (Aryenpur, 1372: 455-461). Hameneî’yi diğerlerinden ayıran husus, Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan yeni şiirin tesirinin kendi şiirlerinde açıkça görüldüğü romantik renktir. Bu hususiyet TakiRefet’e ait ve Aryenpur’un (1372: 455-461) çalışmasına örnek olarak aldığı şiirlerde de görülmektedir. Mahmut Ganizâde-i Salmâsî tarafından kaleme alınan

meşhur “Hezeyan” (Safvet, 1386: 154-155) şiirinde de Osmanlı romantizminden bazı emareler görmek mümkündür. Bunun yanında söz konusu şiirlerde, bazı kelimelerin kullanış tarzı, kafiye dizilişi bakımından yeni Türk şiirinin özellikle de Servet-i Fünûn edebiyatı şairlerinin izleri bulunabilir.

Açık bir şekilde görülen bu tesir, o yıllarda “*Kave*” dergisinde “Edebiyat-ı Han-ı Valide” başlığıyla çıkan bir makalede Refet’in şiirinden bazı örnekler nakledilerek biraz da alaycı bir üslupla ele alınmıştır (Aryenpur, 1372: 459) ve İreçMirzâ bu tarz bir yeniliği edebiyatın “karışık çorba”ya benzemesi olarak nitelendirmiştir (Mahbub, 1353: 120). Osmanlı tesirinin bazı izleri kendine has bir şekilde Aşkî’nin romantik şiirlerinde de görülebilir. *Aşkî Divanı*’nı incelendiği takdirde onun İstanbul’a muhaceret etmeden önceki şiirlerinde romantizm izlerinin göze çarpmadığı ancak İstanbul’da ikamet ettiği dönemde kaleme aldığı “Nevrûzînâme”, “Rüzgâra Kapılan Yaprak” (Aşkî, 1357) gibi bazı şiirlerinde ve ayrıca ömrünün son yıllarında yazdığı “İdeal Manzume” (Aşkî, 1357) başlıklı şiiri form, hayal, ifade tarzı ve duygu bakımından Recaizâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit ve Tevfik Fikret’in şiirleriyle büyük benzerlikler göstermektedir (Nevrûzînâme şiirinin romantik boyutu için bk. Sadrniya, 1392: 109-134).

6.3.Opera ve Manzum Tiyatro

Osmanlılarda meydana gelen yeni edebiyatın tesirini,İranlı şairlerin opera ve manzum tiyatrolara yazarken sergiledikleri tutumda da görmek mümkündür. Bu edebî türler Aşkî’nin *Kara Kefen* ve *İran Şairlerinin Diriliş* eserlerinden önce Fars edebiyatında görülmüş türler değildi (Ferşidver, 1363: 63). İlk defa Seyit Muhammet Rıza MirzâdeAşkî (ö. 1924), Türkçe manzum tiyatroların tesiriyle bu türden şiirler kaleme aldı. Aşkî, I. Dünya Savaşı’nın en şiddetli döneminde İstanbul’a sığınan göçmenlerden biridir. Aşkî, bu yıllarda kendi ifadeleriyle; İstanbul’un edebiyatını tanımış, büyük Osmanlı şairleriyle irtibat kurmuş, manzum Türkçe eserleri mütalaa etmiş, opera ve manzum tiyatro eseri ortaya çıkarmanın zarureti anlamış ve bu nedenle *Kara Kefen* ve *İran Şairlerinin Diriliş* gibi manzum tiyatrolar kaleme almıştır (Mirensari, 1386: 143). Bu eserler Türk şair ve yazar Abdülhak Hamit’in *İbn-i Musa,FintenveZeynep* gibi eseriyle mukayese edildiğinde Aşkî’nin manzum tiyatro kaleme alırken Abdülhak Hamit’in tesirinde kaldığı söylenebilir. Aşkî bu türden eserler yazmasını aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“Büyük Osmanlı şairleri defalarca bana, ‘İran gibi kadim bir edebiyata sahip olan bir ülkede operanın bulunmayışı oldukça garip bir durum’ dediler. Bu ifadeler, netice olarak şahsımı Farsça opera vücuda getirmem hususunda mesul tutmama sebebiyet verdi” (akt. Mirzaensari, 1386: 143).

6.4.Dörtlük

Dörtlük veya alt alta iki beyit şiirde yeni nazım şekillerinden biridir ki İran Meşrutiyetinin ilanından hemen sonra Fars şiirine girmiştir. Bu nazım şeklinin menşinin Batı ve özellikle Fransız edebiyatı olduğu belirtilmektedir (Şefi’iKedkeni, 1882: 77; Kerimi Hakkak, 1357: 359 ve Şems Lengerudi, 1378: 65). Başka bir çalışmada (Sadrniya, 1394: 22-32) ayrıntılı olarak işaret edildiği üzere dörtlük nazım şekline istifa eden ilk İranlı şairler bu nazım şeklini doğrudan Avrupa edebiyatıyla tanımadığı muhtemelen bir vasıta edebiyatın üzerinden söz konusu nazım birimini tanıyıp kullanmaya başladığı düşünülmektedir. Bir taraftan dörtlük nazım şeklinin kullanımının Osmanlılarda daha eskiye dayanması diğer taraftansa bu nazım birimini

kullanan ilk İranlı şairlerin Yeni Türk Edebiyatına olan ilgisi, söz konusu şairlerin eni Türk edebiyatı vasıtasıyla şiirde dörtlük nazım birimi tanıdıklarını teyit etmektedir.

Yeni Türk edebiyatında dörtlük nazım biriminin kullanımı Tanzimat Dönemi'ne dayanmaktadır. Tanzimat Dönemi şairi ve devlet adamı Akif Paşa (ö. 1845) Türk edebiyatında nazımı birimi olarak dörtlüğü ilk kullanan veya ilk kullananlardan biri olduğu düşünülmektedir. Habib (1340: 95) ona ait "Mersiye" başlıklı şiirin form ve ifade tarzı bakımından Avrupalı şairlerin tesirinde olduğunu belirtmiştir. Örneğin "Mersiye" şiiri birbirine bitişik iki beyitten müteşekkildir ve aşağıya alınan dörtlükle başlamaktadır:

Tıfl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar, günler değil geçerse yıllar
Telhkâm eyledi firakın beni
Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller?

Akif Paşa'nın ardından Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi'nin İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi şairleri ve sonra Recaizade Mahmut Ekrem Bey, Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret gibi şairlerin tamamı Fransız dili ve edebiyatını tanımaktaydı ve şiirlerinde bu nazım birimini kullanarak ona resmiyet ve itibar kazandırmışlardır.

İran Meşrutiyeti Dönemi şairlerinden ve aynı zamanda gazeteci olan Ebûlkâsım Lâhûfî (ö.1957) tarafından 1909 yılında kaleme alınan "Ahde Vefa" (Lâhûfî, 1357: 203-204) şiiri bazı muasır İran edebiyatı araştırmacılar tarafından Farsçanın ilk dörtlük nazım biriminde yazılmış şiiri olarak kabul edilse de (Şems Lengerudi, 1378: 65) muasır İran şiirinde dörtlük nazım biriminin kullanımın bu tarihten birkaç yıl öncesine gittiği tarafımızdan düşünülmektedir. *Azerbaycan* gazetesinde 9 Temmuz 1907 tarihinde basılan dörtlüğün (Maksudi, 1355: 697) yanında aynı yıllarda Cafer Hameneî'nin dörtlükleri "*Çehrenümâ*" ve "*Habl'ül-Mefîn*" gazetelerinde yayımlanmaktaydı. Bu da Lâhûfî'nin "Ahde Vefa" şiirinden önce dörtlük nazım biriminin İran'da az çok revaç bulunduğunu ve onun İran'daki mevcut örneklerden yola çıkarak söz konusu nazım birimini kullandığını göstermektedir. Zira Lâhûfî'nin hayatı incelendiğinde Fransızca veya Osmanlı Türkçesi bildiğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak Cafer Hameneî'nin her iki dili de bilmektedir (Brown, 1335: 70 ve Aryenpur, 1372: 452-453) ve şiirlerinde kullandığı üslup onun eni Türk edebiyatını özellikli de Servet-i Fünûn şairlerini iyi tanıdığını göstermektedir.

Her hâlükârda bu nazım biriminin, Türk Edebiyatını tanıyan Cafer Hameneî gibi şairlerin vasıtaıyla Fars şiirine girdiği ve İranlı şairler tarafından ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

7. Sonuç

Kuşkusuz yeni Türk edebiyatının İran Meşrutiyet Dönemi edebiyatına tesiri bu çalışmada ele alındığı kadarıyla sınırlı değildir. Söz konusu tesir, şiir dışında şarkı, beste, nesir gibi edebiyatın diğer kolları için de araştırmaya değerdir. Türkiye ve İranlı araştırmacıların bu iki ülke arasındaki edebî ilişkilere yönelik mukayeseli incelemeler yaparak bu konuda eksiklik ve belirsizlikleri ortadan kaldırmaları ümit edilmektedir.

Kaynaklar

- ADEMİYET, Feridun (1351).*Endişe-i Terakki ve Hükûmet-i Kanun (Asr-ı Sipehsalar)*, Tahran: Harezmi.
- ADEMİYET, Feridun (1357).*Endişehayı Mirza Ağa Han-ı Kirmânî*, Tahran: Peyam.
- AHUNDZADE, Mirza Fethali (1355).*Makalat-ı Farsi*, Tahran: Nigah.
- AHUNDZADE, Mirza Fethali (1357).*Mektubât ve Elifbâyı Cedid*, Tebriz: İhya.
- AJEND, Yakup (1372).*Edebiyat-ı Nevin-i Türkiye*, Tahran: Emir Kebir.
- ARYANPUR, Yahya (1372).*Ez Saba Ta Nima*, Tahran: Zevar.
- AŞKÎ, Seyit Muhammet. (1375).*Külliyat-ı Musavver-ı Aşkî, be İhtimam-ı Ali Ekber Müşir-i Selimî*, Tahran: Emir Kebir.
- BROWN, Edward (1335).*Tarih-i Matbu'at ve Edebiyat-ı İran der Devre-i Meşrutiyet*, Tahran: Marifet
- CAFERÎ, Mesut (1386).*Seyr-i Romantizm der İran*, Tahran: Neşri Merkez.
- DEHHODA, Ali Ekber (1370). *Divan*, Tahran: Traje.
- EL HÜSEYNÎ, Sadreddin (1933).*Ahbar El Devlet Es 'Selçukiye*, Lahor: İntişarat-ı Danişgah-ı Pencab.
- EL İSFAHANÎ, İmameddin Muhammet. (1900). *Tarih-i Devlet Es 'Selçuk*, Mısır.
- FERŞİDVERD, Hüsrev (1363).*Nakd-ı Edebi*, Tahran: Emir Kebir.
- HABİB, İsmail (1340).*Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Matbaa-yı Amire
- HAİRÎ, Abdülhadi (1364).*Teşeyyü ve Meşrutiyet der İran*, Tahran: Emir Kebir.
- HAZRETÎ, Hasan (1389).*Meşrute-i Osmanî, Pejuhişkede-i Tarih-i İslam*, Tahran.
- İBN-İ BİBÎ. (1902).*Muhtasar-ı Selçuknâme*, Leiden: Houtsma.
- İMAMÎ HOYÎ, Muhammet Taki (1389). *İran ve Osmani ez Gozeşte ta İmrüz*, Tahran.
- KERİMÎ HAKKAK, Abdülkasım (1358).*Taliayı Teceddüt der Şiir-i Farsî*, Tahran: Mürvarid.
- MAHCUB, Muhammet Cafer (1353). *Tahkik der Ahval ve Asar ve Efkâr-ı İrec Mirza*, Tahran: Şirket-i Neşr-i Endişe.
- MAKSUDÎ, Nurettin (1355). “Dübeytîhayı Peyveste”, *Mecelle-i Edebiyat ve Ulum-ı İnasaniyi Danişgah-ı Firdevsi*, s. 684-715.
- MARAGAYI, Mirza Zeynelabidin (1364). *Seyahatname-i İbrahim Bey*, Tahran.
- MİRENSARÎ, Ali (1386).*Nemayişname Hayı Mirzade-i Aşkî*, Tahuri, Tahran.
- NAZIMU'L İSLAM-I KİRMANÎ, Muhammet (1361).*Tarih-i Bidariyi İraniyan*, Tahran: Emir Kebir.
- NAZİF, Süleyman (1336). İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri, *Edebiyatı Umumiye Mecmuası*, c. 2-3, ş. 19-72.
- NECMÜDDİN-İ RAZÎ. (1365). *Mirsadü'l İbad be Tashih-i Muhammed Emin-i Riyahi*, Tahran: İlmi ve Ferhangi.
- REYAHÎ, Muhammet Emin (1369).*Zeban ve Edeb-i Farsi der Kalemrovi Osmâni*, Tahran: Pajenk.

- SADR-I KONYEVÎ, Ebubekir (1349).*Ravzatu 'l Kitab ve Hadikatü 'l Elbab, Mukaddime ve Tashih-i Mir Vedud Seyyid Yunusi*, Tebriz: Müessese-i Tarih ve Ferheng-i İran.
- SADRNİYA, Bağır (1382). Peydayiş ve Tahavvul-ı Şiir-i Romantik der İran, *Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve*
- SADRNİYA, Bağır (1390). Berresi-i Avamil ve Ebat-ı Muhaciret-i İraniyan be Asyayı Sağır der Karn-ı Heftum, *Tarihnâme-i İran bed ez İslam*, 43-69.
- SADRNİYA, Bağır (1392). Berresi-i Tatbiki-i Nevruzname-i Aşki ve Nevruziye-i Lahuti, *Şiir-i Pejuhişi (Bustan-ı Edeb)*, s. 109-134.
- SADRNİYA, Bağır (1394). Peydayiş ve Tahavvul-i Çaharpere Serayı der İran, *Fünun-ı Edebi (Danişgah-ı İsfahan)*, Bahar ve Tabistan, s. 23-32.
- SAFVET, Muhammet Ali (1376).*Dastan-ı Dustan*, Tebriz: Neşr-i Ebu.
- SÜLEYMANÎ, Belkıs (1379). *Hemneva ba Murg-i Seher*, Tahran: Salis.
- ŞEFİİ KEDKENİ, Muhammet Rıza (1382).*Edebiyat-ı Farsi ez Asr-ı Cami ta Rüzgar-ı Ma*, Tahran: Neşr-i Ney.
- ŞEMS-İ LENGHUDİ, Muhammet Taki (1378).*Tarih-i Tahlili-i Şiir-i Nev*, Tahran: Neşr-i Merkez.
- TABATABAEÎ, Seyit Cevat (1386).*Nezeriye-i Hükümet-i Kanun der İran*, Tebriz: Sutude. *Ulum-i İnsaniyi Danişgah-ı Firdevsi-i Meşhed*, Devre-i 36, s. 199-216.
- YUSUFÎ, Gulam Hüseyin (1371). *Çeşme-i Ruşen*, Tahran: İlmi.
- ZERRİNKUB, Abdülhüseyin (1383).*Pille Pille ta Mülakat-ı Hüda*, Tahran: İlmi.